

## פתח לתשובה

### ראשי פרקים

פתיחה

השמירה והשינוי

טבעיות החטא

התמודדות

נספח

### פתיחה

כל מעשה של האדם נובע מתכונה נפשית קודמת, תכונה ראשונית, ניתן לכנות אותה בשם דחף. על פי דחפים הוא פועל, מחליט ובוחר. נקודת הבחירה היא ההחלטה, הבחירה בין דחפים שונים, אולם לא יתכן שהאדם יבחר סתם כתלוי בחלל ריק.

הדחף הראשוני הקדומני ביותר של האדם הוא השאיפה לאלוה<sup>1</sup>. רצון הנשמה לחזור למקורה. מייד אחר כך בא הרצון לחטוא, טבע שני הוא לאדם - החטא<sup>2</sup>.

אחות לשאיפה לטוב היא הנפילה כי האדם שרוצה להשתנות ולצאת מתוך עורו הקודם חייב להציב בפני עצמו יעדים חדשים שנפשו אינה רגילה אליהם ובהכרח בתחילה הוא לא יעמוד בהם, כי אם הוא היה יכול לעמוד בהם עד עכשיו אזי הוא לא שינה כלום מצורת חייו הנפשית הקודמת.

<sup>1</sup> "כל ההויה כולה למקור חייה היא עורגת. כל צמח, כל שיח, כל גרגר חול וכל רגב אדמה כל אשר בו חיים נגלים, וכל אשר בו חיים כמוסים, כל קטני יצירה, וכל גדוליה, שחקי מעל, ושרפי קודש, כל בפרטיות שביש, וכל כללותו - הכל הומה, שואף, עורג ושוקק לחמדת שלמות מקורו העליון, החי, הקדוש, הטהור והכביר" (אורות הקודש חלק ג' עמ' רכו).

<sup>2</sup> 'כיצד נברא אדם הראשון - שעה ראשונה הוצבר עפרו, שניה נברא צורתו, שלישית נעשה גולם, רביעית נתקשרו אבריו, חמישית נתפתחו נקביו, שישית ניתנה בו נשמה, שביעית עמד על רגליו, שמינית נזדווגה לו חווה, תשיעית הכניסו לגן עדן, עשירית ציווהו, אחד עשר סרח, שנים עשר נטרד והלך לו לקיים מה שנאמר (תהילים מט) "ואדם ביקר בל ילין". (אבות דרבי נתן פ"א פסקה ח'). עיין גם אגרות הראי"ה ח"א עמ' פה.

החיבור בין הרוח לעפר מוביל בהכרח לירידת הרוח (ובוודאי גם להשלמתה בכך שתהיה חלה גם על המעשים ולא רק כאידאה).

**תפקיד האדם בעולם אינו להיות 'לא חוטא' אלא היותו 'שב'.** ודאי שחלק מעבודתו יופנה לשמירה על הקיים ולזהירות מן החטא אולם בבסיס הוויתו נמצאת התשובה, התנועה כלפי מעלה, ורק באופן משני נמצאת השמירה מפני החטא.

### **השמירה והשינוי**

כל תנועה אידיאולוגית הטוענת לשורשים עמוקים מחד ולרלוונטיות מאידך, חייבת לקיים מתח בין השמירה על הקיים - השמירה מפני השונה והחדש, ובין הרצון החיובי בשינוי ובהתחדשות.

חברה שתאמץ כל חידוש חולף - תאבד, כי הזדהותה עם החולף תהפוך אותה בסופו של דבר לחולפת. מצד שני חברה שתתמקד בערכים הישנים תהפוך עד מהרה לתנועה ארכאית ולא-רלוונטית.

בדורות האחרונים נתקלה היהדות האורתודוקסית בתנועות חזקות הקוראות לרפורמה, ובשינויים מהירים ומשמעותיים בעולם. תגובתה הרפלקסיבית של היהדות היתה: 'זהירות! סכנה!' וכך היתה הנחייתה, הצודקת, כלפי המאמין. הסחף האידיאולוגי הוא סחף חזק והאדם צריך להעמיק שורשים ולהתחפר בעמדותיו על מנת לא להכנע לסחף זה.

התחפרות זו בעמדות היתה הן במישור האידיאולוגי והן כהנחיה המקיפה את כל תחומי החיים, בכל תחום אמרה היהדות: 'השמר, אל תצטרף'.

מתח זה קיים גם בנפש האדם. מחד - חיוני שהאדם ישמור על הישגיו עד עתה ויזהר לא לאבדם, ומאידך - השמירה הזו עלולה לעצור כל התקדמות, כי החשש לפגום יגרום לפחד מכל התמודדות חדשה, מול כל תחום חדש שיפתח בפניו הוא יעמוד נרעד ונפחד, ויראה מול עיניו את הסכנות החדשות במקום לראות את האפשרויות ואת הסיכויים.

"התשובה קדמה לעולם, ולפיכך היא יסוד העולם. שלמותם של החיים היא דווקא עם המשך התגלותם על פי טבעם העצמי. וכיוון שהטבע מצד עצמו אינו בעל הסתכלות והבחנה, הרי

החטא מוכרח הוא מצד זה, 'אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא'. **וביטול עצם טבעיותם של החיים, כדי שיהיה האדם בלתי-חוטא, זהו עצמו החטא היותר גדול**, 'וכפר עליו מאשר חטא על הנפש'. על כן התשובה מתקנת את הקלקול ומחזירה את העולם ואת החיים למקורו דווקא בגילוי עצמיות העליון, עולם החירות, ועל שם כך מכנים שם ה' אלקים חיים".

(אורות התשובה פרק ה' פסקה ו')

כשהפחד מהחטא הופך לתכונה המרכזית הוא שולל כל התקדמות רוחנית ומתנגד לכל התמודדות של האדם עם אתגרים חדשים.

ביסוד התפיסה הזו נמצאת חוסר היכולת שלנו להתמודד עם החטא, אנו הופכים את החטא למעצמת השטן, הסטרא אחרא. על מנת לא לחטוא אנו מתארים בצבעי גיהנום את החטא ושמים את הפחד כדגל אדום, אנו מתארים את הדרך הזו כדרך המובילה לבור שחור, ולכן אדם שחטא עשה זאת כיוון שהשתלטו עליו כוחות השאול.

התפיסה הזו מתרחבת לכל מישור בחיים - מהחטאים הגרועים ביותר, בהם החוטא עונה לעצמו שאלו דחפים שהשתלטו עליו, ועד להתמודדויות הטריטוריאליים ביותר כגון: למה איני לומד - כי איני מצליח להתגבר על העצלות. חבר שלי הגדיר זאת כך - תלמיד מגיע לבית המדרש במחשבה: המטרה - לימוד תורה ! האויב - אני !

הרבה מהעצות להתמודד נגד היצר הרע סובבות סביב תרגולים איך לנצח אותו ולעבוד עליו. כל זה בא משום שהאדם אינו מוכן להודות שהוא חוטא. גם אם יודה שהוא עשה פיזית את מעשה החטא הוא לא יסכים להודות שהחטא נובע ממנו עצמו. כל עוד הוא לא יודה שהוא בעצמו, בנפשו, בפנימיותו - חטא, אין סיכוי שיחזור בתשובה. ההתמודדות תשאר חיצונית.

תמיד הוא יסביר לעצמו את כל המניעים החיצוניים לעבירה וינסה לומר:

אילו הייתי בחברה אחרת לא הייתי חוטא.

אילו לא היו מפתים אותי הייתי צדיק.

אילו לא הייתי הולך למקום פלוני ...

ובשלב השני (שייראה לו כהצלחה) ישכנע את עצמו שהחטא הוא נפילה חד-פעמית ומקרית. אדם כזה 'הורג' את התשובה, וכשתבוא לפניו האפשרות לחטוא - הוא שוב יפול .

באמת לפעמים סיבות חיצוניות מסיטות את האדם ממחשבתו הטובה אבל הן רק מגלות את המהות המקולקלת בנפשו. הדרך לתיקון היא לדעת בעומק שהוא חוטא ואז לשפר מהיסוד את אותה המידה המקולקלת.

ביחס לאותה הדוגמא שהזכרתי למעלה אודות לימוד התורה. יושב תלמיד בבית-המדרש ואינו לומד. כל פעם הוא מנסה תכסיס אחר - פעם הוא מחליף חברותא, אחר כך עובר לר"מ אחר, מחליף סוגי לימוד ללא מנוחה, ובאמת לא תהיה לו מנוחה עד שיודה: אני לא אוהב ללמוד! ואז יוכל לברר למה, מה כן מעניין אותו, או שאולי הוא כלל לא צריך ללמוד.

כך גם בעניינים אחרים - רק אחרי שנודה ברצוננו לחטוא ונתייחס לחטא בכובד הראש הראוי לו ולא כאל איזו אפיזודה חולפת נוכל להתחיל את מהלך התיקון.

### טבעיות החטא

כדי להגיע להתייחסות זו אנו צריכים לשנות את עולם המושגים שלנו ולומר: החטא טבעי! החטא הוא הגיוני, הוא נובע מתוכנו, הוא אף הכרחי לכל התקדמות רוחנית. כמו שכתב דוד במזמור התשובה<sup>3</sup>: "הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אימי"<sup>4</sup> ומפרש האבן עזרא במקום: "הן - בעבור התאוה

<sup>3</sup> תהילים נ"א.

<sup>4</sup> במדרש מתואר הקשר בין התאוה ללידה - "הד"א אשה כי תזריע"ה"ד (תהילים נא) 'הן בעוון חוללתי' רבי אחא אמר אפילו אם יהיה חסיד שבחסידיים אי אפשר שלא יהיה לו צד אחד מעון, אמר דוד לפני הקב"ה: רבון העולמים, כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו, תדע שהוא כן שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן ואתה מכניס כל טיפה וטיפה שיש בו. והוא שדוד אמר (תהילים כז) 'כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני' (ויקרא רבא י"ד ה').

ובפרוש רש"י שם גם מובא הרעיון "הן בעוון חוללתי" ואיך לא אחטא ועיקר יצירתי על ידי תשמיש הוא, שכמה עוונות באין על ידו.

הנטועה בלב אדם כאילו בעוון חוללת, והטעם כי בשעת הלידה היצר הרע נטוע בלב . . . ו"א כי זה רמז לחווה שלא ילדה רק לאחר שחטאה"<sup>5</sup>.

עדיין אנו צריכים לשלול בתוקף את מעשה החטא אולם ניפוח חטאים לממדים מבהילים (על אף שלפעמים זה נכון) גורם לכך שתינעל דלת בפני בעלי תשובה. לכן הכרת החטא צריכה להיות הכרה שכלית שהמגמה בהתחלה היא מודעות ואח"כ נסיון הגיוני לשיפור.

### התמודדות

אמירה זו: 'החטא טבעי' היא אמירה מסוכנת. תפישה רדודה של אמירה זו עלולה להביא למסקנות מייאשות - אם אומנם החטא טבעי לאדם אז האדם פטור מהתמודדות, ומכיון שבכל מקרה יחטא - אין לו סיכוי לשוב, ולכן אין סיבה שיתאמץ להתמודד. אולם תפישה עמוקה המודעת לטבעיות החטא רק כתכונה משנית לטבעיות התשובה תוכל לתת פתרון אמיתי לבעיות (חטאי) האדם.

תפישה זו תובעת מהאדם שיהיה אחראי על מעשיו ויבין את מניעיו הנפשיים הפנימיים לכל מעשה, ומתוך כך יוכל להפוך את הכוח שהוביל אותו אל החטא לכוח מוביל חיובי, ינער את חוצנו<sup>6</sup> וישתמש בעצם הרצון שהתגלה כרע להגדלת הרצון החיובי.

לא קל לאדם לעמוד מול תוצאות מעשיו, אולם אחריות זו היא חלון או פתח להתקדמות ולהשכנת שלום בנפש האדם. תהליך זה של לקיחת אחריות על המעשים מתוך מודעות לסיבות שהובילו לאותם מעשים יוביל בהכרח גם לאפשרות תיקון של המעשה השלילי (חטא), וגם שהמעשים החיוביים יהיו משמעותיים יותר לאדם בכך שהוא יעשה אותם בשלמות ומתוך הבנה.

<sup>5</sup> רש"י מפרש: "והאדם ידע כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם ישמע שלאחר שנטרד היו לו בנים" נראה שרש"י מתנגד לתפישת האבן עזרא היכולה להתפרש כתפישה נוצרית המטיפה להנזרות.

<sup>6</sup> משל לאדם ההולך אצל זונה - מציאות מרה ומגעילה, אבל עומק הענין הוא חיפוש אהבה. מגלה לנו מציאות זאת שאדם זה מוכן לחפש, להתאמץ ולהתבזות כדי למצוא אהבה. אם יבין שהחיפוש הוא חיובי, רק דרך הביטוי שלו במציאות היא שלילית יוכל להשתמש באותם כוחות לחיוב עד לאהבת האלוהים (וכן מצינו במאמר חז"ל בשבת קנו. אודות הנולד במזל מאדים שילך ויהא מוהל או שוחט).

האמונה בקשר הנשמה לבוראה ובכך שקשר זה הוא הנקודה הפנימית שמחיה את האדם נותנת כוח ולגיטימציה לבירור הנפשי בכך שהיא מהווה מעין רשת בטחון לאדם מפני היאוש, כיון שתהליך נפשי זה, החושף את עומק הרע ואת טבעיותו, יכול להתנהל בבטחון רק כאשר הוא מלווה בידיעה המרגיעה שבעומק נפש האדם מונח הקשר עם הקב"ה. כך יוכל האדם לפנות אל הקב"ה כדוד בשעתו ולומר: "תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלביך"<sup>7</sup>.

<sup>7</sup> תהילים נ"א. עי"ש.

## נספח

קיים בנפשנו פנימה מאבק, כעין פיצול אישיות הנאבקת בין החלק השואף שלה לחלק המתדרדר. בעולם, רגילים לפתור את המאבק בחלוקה גסה בין טוב לרע הן בתוך עצמנו והן ביחס לאחרים. יתרון האור והטוב איננו בזה שהרע אינו קיים אלא בזה שמגמת האדם האמיתית היא חיובית, ואנו לא נדע לעולם עד היכן עשינו מלאכתנו באמונה והאם הצלחנו באמת להגיע לעומק זה.

במדרש שה"ש רבה (סוף מדרש 'חזית') ובגמרא בסנהדרין<sup>8</sup> מופיע סיפור מרתק אודות אנשי כנסת הגדולה שרצו להוסיף את שלמה המלך לרשימה של שלשה מלכים וארבעה הדיוטות שאין להם חלק לעולם הבא:

"בקשו עוד למנות אחד באה דמות דיוקנו של אביו ונשטתחה לפניהם ולא השגיחו עליה, באה אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם ולא השגיחו עליה יצאה בת קול ואמרה להם: 'חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתייצב, בל יתייצב לפני חשוכים' מי שהקדים בייתי לביתו ולא עוד אלא שביתי בנה בשבע שנים וביתו בנה בשלוש עשרה שנה – 'לפני מלכים יתייצב בל יתייצב לפני חשוכים', ולא השגיח עליה, יצאה בת קול ואמרה: 'המעמך ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני וגו'".

אנשי כנסת הגדולה החליטו ששלמה יהיה בגיהנום ומשמעות החלטה זו היא גם שמד על כל ספריו וגזרת כליה על תורתו. אנשי כנסת הגדולה לא נותנים לשום דבר להסיח דעתם ממטרתם, ומצידם שישרף אפילו כל בית המדרש, ובמשמעות אליגורית - שתישרף כל תורתם.

בגמרא נשאר הסיפור סתום ואילו במדרש מפורש שזכה שלמה שיכתבו על ידו שלשה ספרים ברוח הקודש.

הקשר הפנימי של שלמה עם ה' 'הציל' אותו מאבדון רוחני, אולי פה נתבטא הפשט שחייב אדם לראות עצמו חציו חייב וחציו זכאי.

<sup>8</sup> ק"ד:

דמותו של שלמה מאירה לנו את המורכבות הקיצונית של האדם. מחד - חוטא שאין לו חלק לעולם הבא, ומאידך - אדם הזוכה לרוה"ק. נוכל ללמוד ממנו ששתי המגמות האלו משמשות באדם בערבובייה, וננסה להשכיל ולהתקדם עם לקחי חטאיו וחכמת ספריו שנאמרו ברוח הקודש.